

ژیل د ل ز . د قی هونری چی؟ . بدولموت لیب ء بدو لا کردووی ب کوردی

هونر م ژووید کی در ژی هی، سیخناخ ب پ راو ز و زیاد ل س رنج و ناو کک. م ژووی هونر س ر ای ب ر و پ شچوون کانی پرسیار کی ساد مان روو ب وو د کات وو، ئ ویش ئ وو ی (کاری داه نان چی؟) ب م نام ئیا ب ش وو ی کی گشتی ئ و پرسیار د ک و ت د ر و ی ناو ک ی م ژووید ک ی و؟ یان ب سیاست و ئ و ق یران فیکریان و پ یو ست، ک ئا ب و ق ی (کاری داه نان) یان دا و؟ ئیا د ب هونر و کاری داه نان ه و و کی رادیکا یان ب، ب ت گ یشتن کی دیک ی جیهان؟ یان ه میش و ک زمانی ک م ن ت و ی کان د م ن ت و؟ ب گومان کاری داه نان د ک و ت د ر و ی ر سا و م دلول با و کان و.

(ب وردی ف ل س ف بوار کی م عریفی، ل س ر داه نانی چ م و ستاو)

“ژیل د ل ز” (ف ل س ف چی؟)

ژیل د ل ز ف یل سوفی ف نسی (1925-1992) پرسیار “کاری داه نان چی، ف ل س ف چی؟” ل ل کچ ر کدا “lecture” سای 1987 ب ناویشانی کاری داه نان چی خست روو. د ل ز ل و ل کچ ر یدا ف ره نگ کی ب ئ لف و بی کاری داه نان دانا. ل س ر چ بن مای ک ک س ک د ت وان ب من بیر ک م ه ی. س ر تا و پ ش ئ و ی پرسیار کاری داه نان و م بد ین و، پ و یست ل و ت ب گ ین ک کاری داه نان ل هونر دا د ک و ت ک و، هونر د ک و ت ک و ی زانست م ر فای تی کان و؟

پ یو ندی ن وان هونر و ف ل س ف

د ل ز چوار سا د وای ل کچ ر ک ی و ل کت ب ک یدا ب ناوی “ف ل س ف چی؟” ک ل سای 1991 ب ناوی کرد و، پ یو ندی ن وان (زانست) و (هونر) و (ف ل س ف) مان بیر د خات و. د ل ز ل کت ب ک یدا روونی د کات و، ک پ یوای ف ل س ف و زانست و هونر چوارچ وو ی کی گ ور ی فیکریان ه ی. ف ل س ف ل و چواچ وو گ ور ی دا کار ل داه نانی چ م کدا د کات. ک چی زانست د ک و ت خان ی ل ل ک ین و و شیکردن و ی دیارد کان و هاوک ش کان و. ب م هونر د ک و ت ژر کاریگر ی د رککردن و ه چوون و.

(فلسفہ رمان نیہ)

دلہز ئرکی فلسفہ لہ یوستیوونی دیاریکراوی کتایی و ئدیوو ناکتاییدا دہینتہو، بمرر داهنانی چمککان لہسر زانست دہستہ.

ئرکی فلسفہ رمان نیہ. رمان و بیرکردنہو پناسیہ نیہ بہ فلسفہ. بہ نمونہ بہ لہ کاری ژماردندا بیرکاریستہکان چہ ویستیان بہ فلسفہ فی بیرکردنہو ہہیہ. سینہ مایہکان چہ ویستیان بہ فلسفہ فی بیرکردنہو و رمانی سینہ مایہ ہہیہ. لہر دا فلسفہ ہہکارک نہ زانستہک ک ناوہکی تایہتی خہ ہہبت. بہ راستی ئرکی فلسفہ ئوہیہ، ک دیاریکراوی کتایی و ناکتایی بہیہ بہستہو. واتہ رووداوہکان بہیہ بہستہو، ئو رووداوانہی ک چمککان دادہنن و زانستی لہسر و ستاو و لہوشو ک مہم رووداو نیگار دہکش و دہبتہ سہچاوی ئو مہرجانہی ک (رووداو / ئزمون) خاوندارییان دہکات. بہام ہونہر دہیہو کاریگہری جوانی (کتایی و ناکتایی/ دنیاہی و ئودیوو دنیاہی) وک ہینراو لہ ہونہری شوہکاریدا بہرجہستہ بکات، لہر دا ئامانجی کاریگہریہکان بہسر ہینراودا بہ دہرکردنی ئو رہہندانہ دہگہتہو ک تہیدا بزرن. بہو مانایہش ہونہر سہربہخہ نیہ، بہکو لہ چوارچہوہکانی فلسفہ و زانستدا خہ دہینتہو، کواتہ ہہر سہکیان لہ بہتہیہکدا دہتوہنہو و دہبنہ پرسیارہک ئویش ئوہیہ: حقیقت چہیہ؟ ئو پرسیارہش بہ درہزایی مہژوو ہہموو چالاکیدہ مرہیہکان لہخہ دہگرہ.

ہونہر پہچہوانہی زانست، داہزانہ، ہونہر لہ رگاہ ہہستہکان و ہہچوونہکانہو ماناکان ئازاد دہکات و رگاہ دہزینہوی حقیقتہی شتہکان دہگرہتہہر. ہہر لہو رگاہیہشوہ ہونہرمہند لہ نہہینراوہو، لہودیوو نہہینراوہو ہونہر دہکاتہ ہینراو. دلہز لہ کتہبہکیدا "فلسفہ فی چہیہ؟" دہہ ہونہر رگاہ ناکتاییہکان دہگرہتہہر بہ ئوہی بہ ہونہر بگہتہو.

ئایا مہرجہ داهنہان ہہگری بہہای ئہخلاقہ بہت؟

لہ راستیدا ئو نووسینہی ک لہ نہوان رلی زانست و ہونہر و فلسفہ دابہان و بہیہکداچوون شیدہکاتہو، ئو دابہانہ ژینگہیہک دہنوہنہ، ک دہشہ مرہف ہہویستہ خہ لہ بارہی جیہان دیاری بکات. ئہستا ئہمہش وک دلہز دہت لہسر رلی ہونہر و چہیہتی ہونہر و ئو پانتاییانہ و ستاوین، ک ہونہر رناکیان دہکاتہو، بہام ئو بیرکردنہوہیہ چہن وک بنہمای داهنہان دہردہکوتہ؟! ئایا شوہکارہک - بہ نمونہ - کاتہ پہرتہک نیگار دہکا، ئوہ بہ

کارکی داهه‌نران هه‌دسه؟ ئایا داهه‌نان جهرکه له شتی و
جیاوازی و ته‌په‌اندنی باو؟!

undefined

له راستیدا کاری داهه‌نان وک خه له شتی نزیک نییه، به‌کو له
پشت چه‌مکی شتی جهرکه له مه‌به‌ست هیه. نموونه‌ی (ئه‌و مه‌به‌ست و
نیازشه. و:ک) ده‌له‌ز له له‌که‌چهره‌که‌یدا (له نموونه‌ی جووله‌که‌کاندا)
ده‌یخاته‌روو، ئه‌و جووله‌کانه‌ی له زمه‌نی هیتله‌ردا له ئه‌مانیا
“هه‌تاتن” یه‌که‌مین ئه‌و که‌سانه‌ بوون که زیندان‌کان و سه‌ربازگان
و له‌ناوبردنی به‌ که‌مه‌یه‌یان شه‌رم‌زار کرد. (ده‌هه‌ز: هه‌میشه له‌سه‌ر
هه‌لی هه‌تاتن داهه‌نان ده‌که‌ین. و:ک) جووله‌که هه‌تاتوو‌کان
زانیا‌ریه‌کانیان (به دنیا) راگه‌یاند، ده‌شه ئه‌و زانیا‌ریانه‌ دژ به
به‌او‌کراوه‌کانی نازییه‌ت و سه‌فیان بکه‌ین.

له‌و نموونه‌یه‌دا ده‌له‌ز سه‌رنج‌مان به‌ خا‌ه‌کی زه‌ر ورد راده‌که‌شه،
ئه‌ویشه ئه‌وه‌یه هه‌رگیز زانیا‌رییه دژ‌کان کارکی داهه‌نران نه‌بوون.
هه‌رگیز ئه‌و زانیا‌رییه دژانه هیتله‌ریان به‌زار نه‌ده‌کرد. به‌مام
گرنگی ئه‌وه‌بوو، که‌ بوون به‌ کرد‌یه‌که له کرد‌کانی (یان بوون به
نیاز له نیاز‌کان) ی به‌رگریکردن. له‌رده‌دا کرد‌ی به‌رگریکردن نه
زانیا‌رییه و نه زانیا‌ری دژ، به‌کو (مه‌به‌ست) به‌کاره‌نانه‌ی که‌مه‌مه‌مه
زانیا‌رییه وک ئه‌مرازی به‌رگری به‌ که‌شفکردنی تاوان‌کانی
پاکتاوکردنی ره‌گه‌زی له‌ژهر حوکه‌می هیتله‌ردا.

ده‌له‌ز له شیکردنه‌وه‌ی کاری داهه‌نراندا ده‌چه‌ته سه‌ر با به‌ته‌که ئه‌ویشه
له‌کنزیکردنه‌وه‌یه‌کی جه‌وه‌ری نه‌وان کاری داهه‌نان و کرد‌ی
به‌رگریکاریه. کاری هونه‌ری کارکه نییه به‌لای مه‌عریفیدا بکه‌ته‌وه،
چونکه له‌کردنه‌وه‌ی مه‌عریفه له له‌په‌رسراوه‌تی زانسته‌یه. زانسته به
زانیا‌رییه‌کان و به‌رده‌وامیه‌وه به‌نده. کاری هونه‌ری کرد‌یه‌کی
به‌رگریکارانه‌یه، به‌مام ئه‌ی ئه‌و په‌یوه‌ندییه ته‌موثره‌ویه‌ی نه‌وان
کاری هونه‌ری و کرد‌ی به‌رگریکاری چیه!

هونه‌ر به‌رگری له مردن ده‌کات

هونه‌ر تاکه ره‌گه‌یه، به‌رگری له مردن ده‌کات. ئه‌و گوته‌یه‌ی فه‌یه‌یه‌سوف
و چالاکوانی فه‌یه‌یه‌نسی “ئه‌ندریه‌ مالره” (1901 – 1976)، ده‌له‌زی زه‌ر
سه‌رسام کرد. زه‌ر به‌ ساد‌ی ده‌ته‌هه‌ “هونه‌ر تاکه شته‌که که به‌رگری له
مردن بکات”. سه‌ره‌یه‌یه‌ی ساد‌یه‌ی ئه‌و په‌ناسه‌یه‌ی مالره له‌سه‌ر جه‌وه‌ری
کاری هونه‌ری و سه‌تاوه، وک ئه‌وه‌ی کرد‌یه‌کی مانادار به‌، به‌رگریکردن
له‌چاکه به‌ به‌ دژ خراپه، پاک‌ی به‌ دژ نا‌پاک‌ی، راستی به‌ دژ دره.
به‌مجه‌ره کاری داهه‌نان ده‌زهره‌یه‌ی ریه‌سوایه‌یه.

بە گەنەنەو بە بیروای دەلەز، فەیلەسوف، داھەنەری چەمکەکانە. فەیلەسوف وەک داھەنەرنەك دەردەكەوت كە تابلەى فیکری نیگار دەکا. فەیلەسوف داھەنەرنە چونکە بەرگری دەكات و حوکمەکانی پەشوو كەتایی پەدەھەنە. دووبارە هونەر بەرگریکردنە، راستە ئێو تەنها شتەك نییە، كە بەرگری دەكات! بەبەلام هەموو کارەکی هونەری داھەنەرانە هەر دەبە هەنگری فیکری بەرگریکردن بە.

دەلەز دەیهەوت هەموو ئێو دەستەواژە سواوانە بەتایە بکاتەو، چونکە گرنگە وەک تووتی لاساییکەرەو نەبین، گروپی فەیلەسوفان یان هونەرورەان بە چیهەو پەیهەستن. گرنگە ئێو یە پرسیار بکەین و پشکنین بکەین و بەرگری بکەین، ئێگەر گونجا بێکان تەبشکەنین.

کاری داھەنان، بەرگریکردن لە تاراوگە

کردەى بەرگریکردن وەک ئێوای داھەنانە، لەنەو خەیدا دوو روو، لەگە ئێوای هونەرە، لە دواجار کارەکی مەیهەش. بەیە هەموو فەمەكە لە فەمەکانی کاری هونەری وەک پەیهەست تەكەشانەکی مەیهەی. بەبەلام ئێو تەكەشانە مەرج نییە هەمیشە لە کاری هونەریدا فەرمەلە بکەر، تەنها زەر بە كەمی گروپی داھەنەران دەتوانن لە تاراوگەدا فەرمەلە بکەن، لە تاراوگەدا گروپی داھەنەران زەیهەکانیان لە کوپە.

هیچ کارەکی داھەنەرانە لە دەرەوای تاراوگەدا نییە. (مەبەست لە تاراوگەیی بەزاندنی سنوورەکانە، دەلەز دەتاراوگە نشینەکان، یان كەچەرەکان لەسەر هەلی هەتەن دەجولەن، هیچ سنوور و جەهەرەکی جەگیر نابینە... و:ك) ئێگەرچی داھەنەرنەكەى لە نیشتمانی دایکیشیدا بێت، چونکە داھەنەر هەرکە دەستی بە کار کرد، بە هەموو مانایەك دەكەوتە تاراوگە و دەرەوای نیشتمانی دایکەو. لە راستیدا داھەنەر بە کاری فەلسەفە هەدەسە، واتە پرسیار بەرووی جوانی و حەقیقەت و چەژ دەكاتەو. بەمچەرە داھەنەر کاری داھەنان وەک پرسى فەلسەفی لەكدەداتەو، واپەدەچە ئێو بابەتانە بکەونە دەرەوای پرسیارکردنەو، بەبەلام لە راستیدا ناکەوتە دەرەوای پشکنینەو. بەمچەرە کاری داھەنان چ هونەری بە، یان زانستی، یان فەلسەفی، یان هەتا سیاسی، وەک ئێفلاتوونیەکان، نیچەیهەکان، مارکسیەکان، ئێوانیدیكە تەمومزاوی نییە.

عەبدولموتەلیب عەبدوللا کردووێ بە کوردی

لـ پـش پـشی پاسـکـ دانـیشتـبو و سـیری ئـ و چـایـ سـرکـشانـی
دـوری خـی دـکرد. هـر دوو سـ خولـک جارـک ئاوـی لـ نیکـناسـی
هاوـگـی دـداوـ و چـیرـکـک، بـسـرهـاتـک، شتـکی بـ دـگـاوـ. (ئـ و
ئـشکـوتـی ئـولا دـبینـت؟ چـندین ئـسقانی مرـقی کـنیان تیادا
دـزیوـتـو). (ئـ و تاشـبـردـ گـورـی دـبینـت؟ مـزاری شـخـکی
لـی، هـتا ئـستاش خـکی ئـ و گوندانـی دـورو بـری دـچـن بـ لای، بـ

ئەو ئاي داواي كۆڭۈلگى لى بىكەن). (ئەو شاخەت دىو، ئەو شاخە؟
دەگەنلەر دىگەن كاتى خەي پەشمەرگە زىاتەر لى دوو سە فەكەيان
لەسەرى تەكشكەندىو). نىكەسەش گۈلەي خەي قوۋاخ كەردىو و لەگە
ھەر زانىيەك يان بەسەرھاتەك سەرى خەي دىلەقاند و شەكەي لى
پەلەۋكەي بەر دەستى دەنووسى.

لەو ئەزەلەي كە كوردە بەكەنى گەتەي بە نىكەسەس داو بە ئەوئەي
بەتە ھەۋەي و لەگەي بەت بە باشوورى كوردستان، جەمانى تەدا
نەماو. نە شەۋەنى لى دەتە ئەز و نە ئەزەي بە دەتە سەر. ھەر
لە ئەزەي يەكەمىنەو نەخەشەيەكەي تەكەي بە گەشەكەي دا ئەزەو.
(ھەر كە گەشەم شەۋەۋەي، تەر تەر لىچەي گەرازى دەخەم). (كە
گەشەم ئەۋەندەر، چەندىن وەندەي دەفەن لى لەۋەرى ئەو خەرەندەي
دەگەم). (ئەخ، بەس بەگەم ئەو پەرە قەۋەتەي ھەۋەلەر. ئەزەتە
ئەۋەرە لەي ئەدەمىنەم. ھەموو بەيانىشە لى چەخەنەي مەچكە، لەبن
دەۋەرى قەۋەتە، تەر تەر نەن و مەست و سەرتوۋى دەخەم). (ۋەي دەنە
بەۋەبەم بەزەي قەيسەرىيەكەي، ئەزەتە ئەۋەرە كۆلەرانەم لى
دەخەرد). (لە سەلەمانى، شەرى ھەمەت و قوربانى، يەكسەر دەچوۋەم
سەردەنى گەردى سەۋەنى). تە دەھەت خەۋەنەكەنى كوردە مەخەمەتەر و
شەرىنەر دەۋەن.

ئەو نەيدەزەنى نىكەسەس بە نىيازى ئەو گەشە دوۋەردەئەي ھەي، ھەر
ئەۋەندەي دەزەنى كە ئەو كەبەرى ئەۋەسەرەكەي ئەۋەۋەيەي و چەندىن
چەكە و ئەمانى بەۋە كەردەۋەتەو. ھەر بە ئەستەم دەتەۋەي يەي، كە
ئەنگە جەرەك چەكەكەي وەرگەدەۋەي ۋە خەۋەندەتەو. بەئەم چەندەي
دەيەكەت و دەيەكەت، بەرى نەيەتەۋە كە كەي و چەي ۋە. بەنگەۋەزەكەي
نىكەسەس لى مەپەكەي بىنەۋە و سەرنەي ئەكەشەۋە. (نەۋەسەرەكەي
ئەۋەۋەي پەۋەستى بە كوردەزەنەكەي ھەيەكە لى گەشەكەي بە باشوورى
كوردستان يەۋەرى بەت، نەكە ھەر تەچوۋە گەشەكەي دەگەتەي،
بەكەۋە پارەيەكەي بەشەي پە دەتە. تەنە شەكەكە لى چەۋەسەي
داۋەي دەكەت، ئەۋەيەكە بەتە وەرگە و ئەنەي).

كوردە ھەرگەزەكەي ۋە زەنەي لى دەستە خەي نەدەۋە، ھەر كە ئەو
بەنگەۋەزەي خەۋەندەۋە، پەۋەندەي بە نىكەسەس كەردە دەستى لى
كەرەكەي خەي كەشەۋە. ھەردەم خەۋەنى ئەۋە ۋە سەردەنى باشوورى
كوردستان بەكەت. ئەۋە ھەرەمەي كە كوردان تەيەدە مەرى خەيەن. لى
ھەموو قەۋەنەكە ئەۋە ھەرەمە دەتەۋەتە كورد بەت و بە كوردە بدەت.
بە يەكەمەن جەر لى ئەنەدە، پەۋەست نەكەت لەگە ئەۋەسەرەكەي بە
فەرسە بدەت، يان دەسەيەيەكەي فەرمى بە فەرسە بىۋەستە. ھەي گەمانى
لەۋە نەۋەۋە كە ئەگەر پارەيە ھەۋەۋەي، ئەۋە چەندە سەكە بەر لى
ئەستە سەرى خەي ھەدەگەت و لى باشوۋەر دەگەرسەيەۋە.

کوردی نیازی گۆنن وای نه بوو، باولی فشۆکی هه موو سه رومای وی ته دابوو: به وانام کی، تهزی ماسته رکی کی له سه ره زمانی کوردی و بنزاراوانی بوو، تاریک و وونی هه منی، دوو جلی نووستن، پهنج ده ره په کورت، شهش جووت گه ره وی، دوو دهسته جلی کوردی و گیزدانه ک. وای دانا بوو که سه مانگی په که م له هه وله ره به مینه ته وه، دوا په شه به ره کی له بکاته وه، نه نگه به ته ده که ده لال و چه ند مانگه کیش له وه به سه بهات.

پاسه که یان گه یشته هه وله ره، و له نزیک مه وانخان که یان دابه زین. له سه ره داخوازی نیکه سه، به ره له وهی به چه سه ره وه به ژووره کی خه یان، به ره و چه شته خانی مه وانخان که یه یشتن. کوردی به متمانه به خه بوو نه که وه چه وه په شه و په سیاری له شاگرد که کرد:

- ئه ره ناندینتان کرایته وه؟
- کوردی نهانی.
- ناندین، نان، خواردن، هه یه؟
- کوردی نهانی، عه ره بی، عه ره بی؟
- ئه من عه ره بی نازانم، نان، نان، عه منه م، هه یه؟
- عه ره بی، عه ره بی؟
- که سه کهتان هه یه له ره ئیش بکات و کوردی به نه ته؟
- عه ره بی، ئینگلیشه؟

نیکه سه، که گو ی له ئینگلیشه بوو، به ئینگلیزی په ی گوت که هه تهوون نانی به خه. شاگرد که شه ئه وانی دانیشانده، و دوو لیستی خواردنی له په شه دانان. کوردی سه یه لیسته کی به ره ده می کرد، و هه چی له ته نه گه یشت، نیو ی به عه ره بی، و نیو که ی ته ریش به ئینگلیزی بوو. وهی له نیکه سه کرد و به شه ره وه داوای له کرد تا بهی و به به گه ته سه ره زمانی فارسی.

نووسینی: ئامانج شه روانی

-
- 1- لیچه: مه به با - مره
 - 2- مه وانخان: هه ته له، فندق
 - 3- ناندین: مه ته به خ

سه نای دیدار.. ستیقای ش مزینی

نای ل و نیگا بکوژان ت
چند همنان سرنجیان ئدزیم
وامد زانی ئم یکنتر بینین کورت
تا کتایی تمان ببرد وام دت
کاتک ل ت دابام
بفری سر شستکان وک دی خم
ل ژر پئی هنگاو کاندما ورد ئ بوون
کز بای ئم شار س ه پییم بانگ کرد
توانوی من ل تدا بنووست و
هروک توانوی بفری
ئم بیابان بستووی باکووری زوی
ل ژر تیشکی زینی هتاودا

ت هشتا ل و ت ناگیت
ئو چاوانی نیگای تی د کرد
پ پ ل هژی بی خوبی فرم سک
ئو دست ت زیوانی
شیر ل ستایشی جوانیدا د ه ن ت و
هند گوئی هی
د توانت بی ب رزام ندیی خ ر
سو انوی زوی را بگرت
ئو کاس س ر ی
گوای عشق
ل قووایی ک و ه د قووت و
تی وک چک نرگز
بندار کردوو
پ پ یش ل حزی س ف ر
س ف ر بی کو؟ نا، بی هیچ کو

تـنـیا روو و مـمـلـکـتـی دـی تـ

نـمـسـتـا بـیـر کـردنـ و لـ تـ نـا گـر
گـ لـ دـشـتـی عـا تـیـفـم بـر نـ دـا
ز مـا نـی قـمـمـی شـیـعـر مـ دـچـز نـ
دـا رـسـتـا نـی بـیـر و رـیـم نـ سـو و تـ نـ
چـا رـیـشـم نـی
هـ ر بـیـر لـ نـ کـمـ و
نـمـسـتـا بـیـر کـردنـ و لـ تـ بـا رـا نـ
لـ نـا و گـلـ نـی چـا و کـا نـمـ و نـ بـا رـ
بـ سـ ر و شـک و بـر یـنـگـی شـ و ا نـمـدـا دـا دـ کـا ت
خـا کـی و شـکـی ر حـم تـ تـ دـ کـا ت
چـا رـیـشـم نـی
نـا تـو ا نـم بـیـر لـ نـ کـمـ و
نـمـسـتـا مـن و تـ
لـ ژ ر تـا رـای سـپی ز سـتـا نـدـا
پـ یـمـا نـی سـ مـای تـو ا نـ و
بـ یـک دـ دـ یـن
